

HEMELBRIEF VAN SINT - BRIGITTA

GEBEDSBRIEFJES ALS TALISMAN

Mark Adriaen & Luc Devriese

Samenvatting

In dit artikel wordt een zogenaamde 'hemelbrief' beschreven: een brief waarin gesteld wordt dat hij een boodschap uit de hemel bevat. In tegenstelling tot de meeste dergelijke brieven die door een aartsengel naar de mensen zouden zijn gebracht, is de heilige Brigitta hier de boodschapper. Net als andere in collectes bewaarde en in de literatuur beschreven exemplaren heeft het de vorm van een opgeplooid papiertje dat als talisman of amulet meegedragen werd. De eigenlijke inhoud wijkt af van wat gebruikelijk is. De brief bevat een gedetailleerde opsomming van de verschillende mishandelingen (kaakslagen, vuistslagen, enz.) die Jezus onderging na zijn gevangenneming. De aantallen zijn extreem hoog. De ongewoon gruwelijke opsomming wordt gevolgd door beloften van verlossing van de vagevuurstraf voor wie een quasi onmogelijk aantal gebeden bad. Of gemakkelijker: wie het papiertje godvruchtig met zich meedroeg, mocht in het stervensuur hopen op een genadige tussenkomst van Maria, de moeder van Jezus en middelares (bemiddelaarster) tussen God en de mensen. Het briefje wordt vergeleken met het zogenaamde krachtig gebed van Keizer Karel en met gebedsbriefjes met soortgelijke inhoud, gebruikt als talisman maar niet 'uit de hemel gestuurd'. De exemplaren zijn afkomstig uit de Westhoek en worden bewaard in de collectie van de eerste auteur.

Inleiding

Tot in de vorige eeuw waren zogenaamde ‘hemelbrieven’ op papier in omloop. In hedendaagse gedaante circuleren ze nog op het internet. Vrome mensen waren ervan overtuigd dat de brieven rechtstreeks uit de hemel gezonden waren en dat zij beschermden tegen onheil. Ze werden door de bezitter zorgvuldig behandeld en bij zich gedragen als talisman, zoals dat ook met religieuze medailles, scapulieren en bedevaartlintjes het geval was. Deze werden dikwijls gewijd door priesters, die zich echter vermoedelijk zelden of nooit inlieten met de meestal nogal fantasierijke inhoud van de ‘hemelbrieven’.

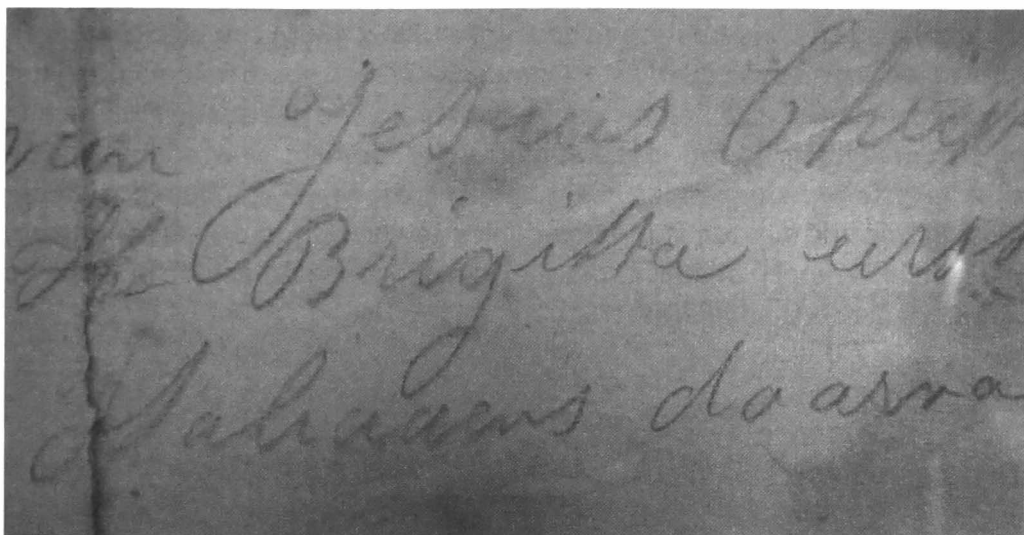
Dit artikel bevat een beschrijving en een transcriptie van een exemplaar dat via Sint-Brigitta tot de mensen zou zijn gekomen. Het wordt vergeleken met andere gelijkaardige talismans in briefvorm en aan de hand van literatuurgegevens in een historisch goed gedocumenteerde traditie geplaatst. De vroegste sporen hiervan gaan terug tot in de zesde eeuw.

Beschrijving

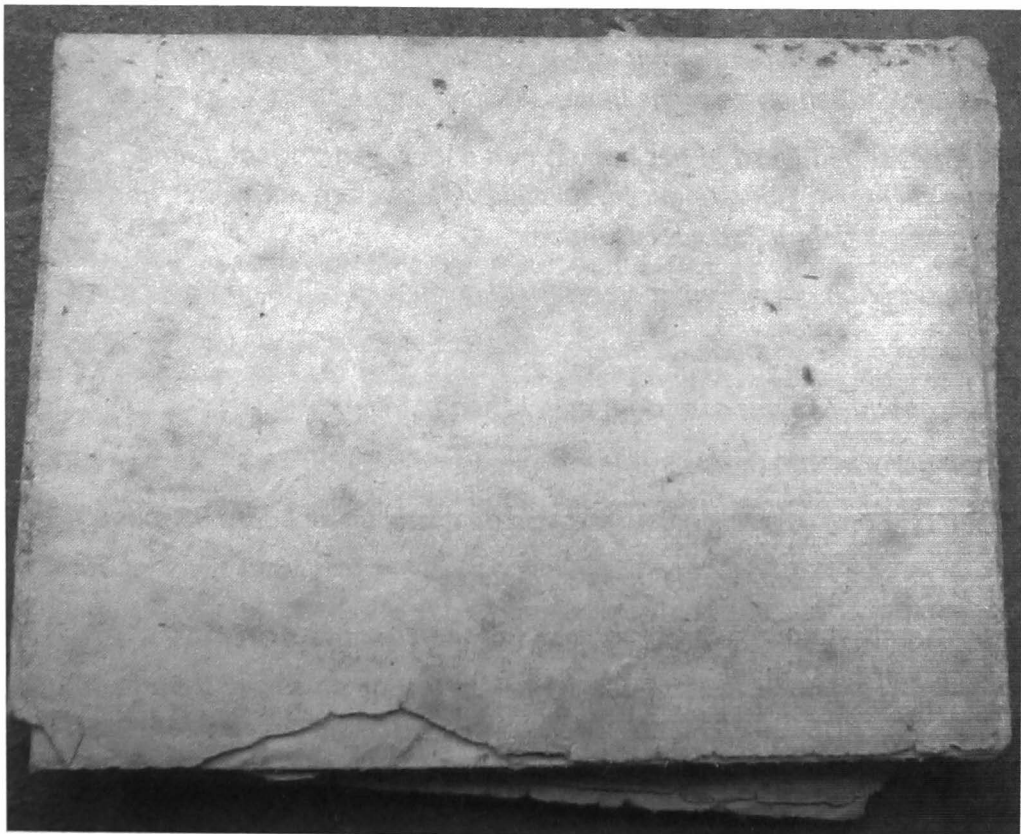
De Brigitta hemelbrief, verworven uit de verzameling Smagghe (Dikkebus-leper), is te oordelen naar de schrijfwijze en spelling nog niet zo oud. Hij kan echter wel afgeschreven zijn van een veel ouder stuk. Het schrift met anilinepotlood is vlot (afb. 1). De taal is grammaticaal vrij correct, West-Vlaams getint of lijkt zelfs vertaald uit het Frans (ik heb geweest: *j'ai été*; de kolonne: *la colonne vertébrale*; doodsteek en doodwonde: *blessure mortelle, coup mortel*; gratiën: *graces*). Het papier (ca. 27 op 36 cm) is van minderwaardige kwaliteit en was oorspronkelijk in twee gevouwen tot een vier pagina's tellend document, waarvan drie en half bladzijden beschreven werden. Daarna was het in zestien opgevouwen tot een klein bijna vierkant pakketje, ca. 6,5 op 4,5 cm groot (afb. 2). Dat kon gemakkelijk in een handtas of portefeuille meegedragen worden, wat er op wijst dat dit ‘hemelgebed’ inderdaad als talisman gebruikt is.

Waarom Sint-Brigitta hier de rol vervult van boodschapper, zoals vermeld in de aanhef, is niet duidelijk. De verdere inhoud heeft er niets mee te maken. Misschien zit haar populariteit er voor iets tussen? Vermoedelijk geldt het hier de wijd en zijd bekende Ierse Brigida (Bridget van Kildare), beschermster van (vooral) rundvee. Ze werd vereerd van in de Westhoek tot in de Kempen, van Nederland tot in Wallonië. Ter illustratie van haar populariteit in de streek waaruit de ‘hemelbrief’ vermoedelijk afkomstig is: Brigitta werd aangeropen als beschermster van het vee in de West-Vlaamse plaatsen Beselare, Beveren-aan-de-IJzer met tiendaagse plechtigheid, Bossuit, Hooglede (vee-

ziekten en akkerwerk), Elzendamme (Vleteren), Noordschote (Lo-Reninge, rundvee) en Sint-Jan Ieper (veeplagen).

Afb. 1.

Afb. 2.

De eigenlijke boodschap vangt aan met een extreem gedetailleerde opsomming van allerhande martelingen die Jezus onderging na zijn gevangenneming: met precies aangegeven aantallen kaakslagen, vuistslagen, stampen, enz. Onvoorstelbare hoeveelheden zijn het. Daarna volgt een quasi onuitvoerbare opdracht: wie evenveel 'Onze Vaders' en 'Wees gegroeten' zou lezen (bidden) als Jezus bloeddruppels uitstortte (300 x 4366) zou vijf zegeningen ontvangen, en niet van de minste. Onmogelijk? Geen nood: helemaal aan het einde volgt een stellige belofte van beloning voor wie het briefje godvruchtig bij zich draagt: zij/hij zou niet sterven zonder 'bezocht te worden' door de allerheiligste Moeder van Jezus. Dit betekent dat Maria zou bemiddelen om de straf voor de zonden van de sterveling te verzachten of weg te nemen. Dat laatste is een belangrijk onderdeel van de katholieke geloofspraktijk: de Maria-mediatrix (middelares) cultus.

Transcriptie

Omwille van de leesbaarheid zijn er interlinies extra aangebracht. Enkele woorden zijn onleesbaar door scheuren in het papier.

Veropenbaring van Jesus Christus gedaan aan de heilige Brigitta eerst te Rome in het Italiaaens (sic) daarna in onze taal.

Weet mijne lieve vrienden als ik werd gevangen van de joden heb ik gehad 1100 kaakslagen en op mijne lippen 80 vuistslagen

Als ik gevangen werd in het hofken heb ik gevallen 7 maal gaande van den eenen rechter tot den anderen, dikwijls vallende om mij weder te doen opstaan heb ik gehad 250 voetstampen;

ik heb omhoog getrokken geweest met koorden en bij de haren 28 maal

72 slagen op de schouders

ik heb gehad 22 slagen rondom mijn lichaam en lenden

ik heb gezucht 100 maal

ik heb omhoog getrokken geweest van de aarde bij de baard 98 maal

ik heb gehad 1 doodwonde aan de kolonne

en na dezelve ontvangen te hebben 2260 slagen ik heb gegeeseld geweest op de beenderen 22 maal

zij hebben mij gegeven met de doorne kroone 100 steken - 3 doodsteken

aan het kruis hebben ze mijn aangezicht gespouwen 22 maal

de soldaten die mij vangden (onleesbaar)308 die mij volgden, 303 die mij gebonden leiden.

ik heb uitgestort 300 x 4366 druppels bloed

Die alle dagen lezen 7 onze vaders en 7 weesgegroet tot het getal voldaan is van mijn druppelen bloed ik zal hun 5 gratien doen

ten 1: zij zullen in het vagevuur niet gaan

ten 2 ik zal het nemen alsof hij zijn bloed storte (sic) voor het geloof

ten 3^e de zielen van (onleesbaar) vrienden zullen alle (onleesbaar)ben van in het vagevuur te gaan

te 4de komende te sterven voor alear het getal voldaan ware, ik zal het nemen alsof het voldaan ware

en ten 5de die dit gebed met godvruchtigheid over zich draagt zal niet sterven zonder bezocht te zijn van mijn Allerheiligste Moeder

Bespreking: de 'hemelbrief'

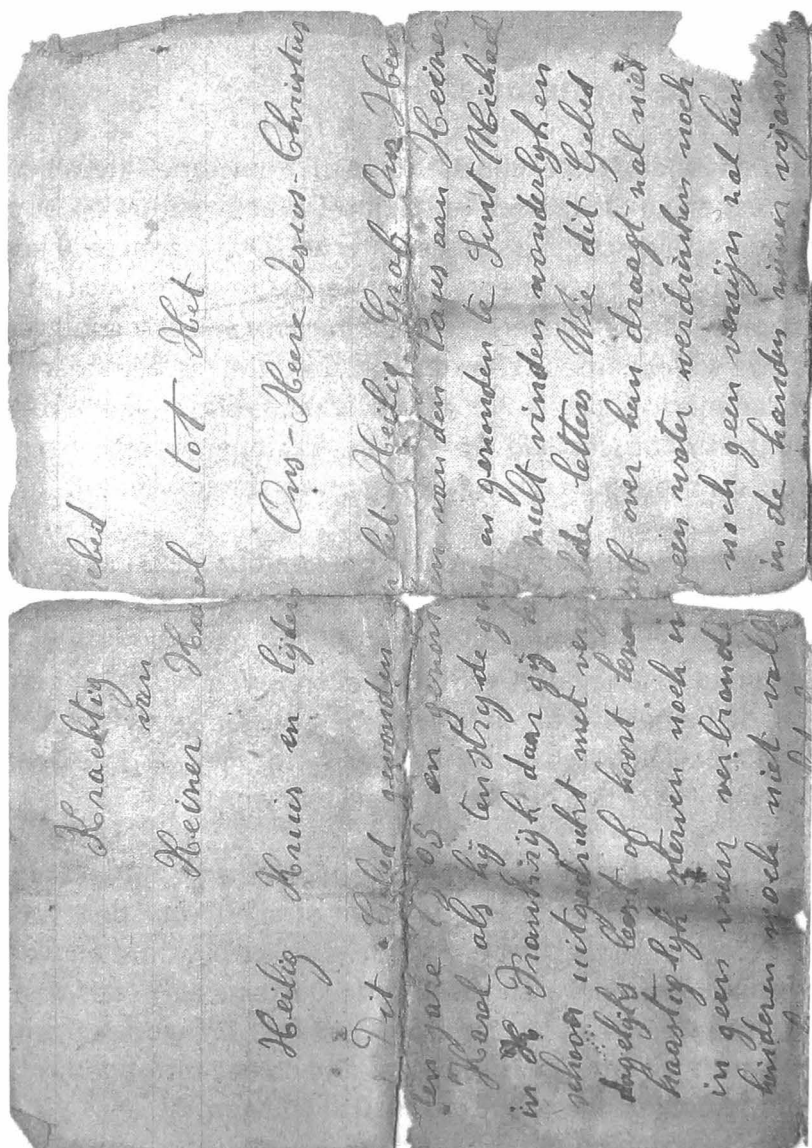
Het actueel nagenoeg onbekende fenomeen 'hemelbrief' (*lettre tombée du ciel*) vergt wel enige uitleg. Het verschijnsel is eeuwenoud en er circuleren nog steeds dergelijke schrijfsels op het internet. Ooit waren ze wijdverspreid. Ook al konden de meeste mensen niet lezen, ze wisten wat er in stond. Meestal voorspellen de brieven een beloning voor wie zich goed gedraagt en aan bepaalde voorwaarden voldoet. Soms bevatten ze een bedreiging voor wie dit of dat 'misdrijf' pleegt. Voor wie werkt op zondag, bijvoorbeeld. In dit opzicht kunnen ze beschouwd worden als voorlopers van de beruchte 'kettingbrieven' die moeten vermenigvuldigd en verspreid worden.

Van deze brieven werd meestal verteld dat ze door een kind gevonden waren aan de voet van een kruisbeeld ergens op de openbare weg of dat een aartsengel (Michaël of Gabriel) het geschrift gaf aan ergens een onbekend kind op een plek ver weg. Dat werd met even zoveel woorden gesteld in de aanhef van de hemelbrieven. In het hier beschreven geval treedt een populaire heilige op als boodschapper, maar er wordt niet gespecificeerd wie de boodschap ontving of hoe het schrift opgesteld werd.

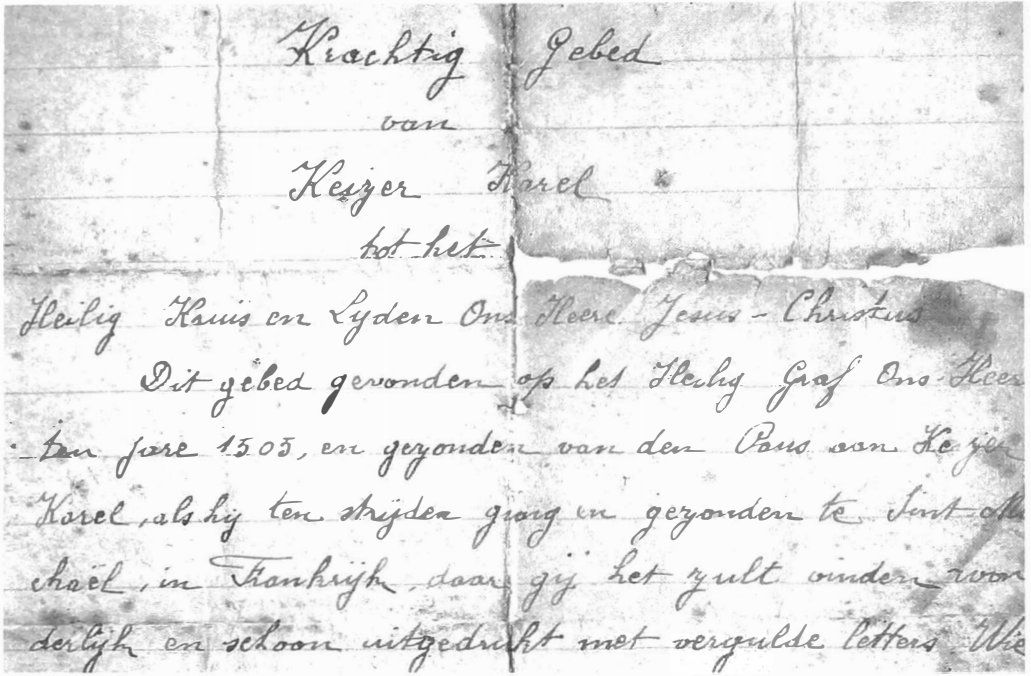
Het oudste type (vroegste gegeven Cartagena, Spanje, 6de eeuw) is de zogenaamde 'zondagsbrief' die de zwaarste straffen voorspelt voor wie de dag des Heren, de zondag, niet heiligt (de mis niet bijwoont en werkt op die dag). Dergelijke brieven waren zowel in de Oosterse als in de Westerse kerk verspreid. Jean Gessler publiceerde in 1943 een 17de-eeuwse zondagsbrief (1691) afkomstig uit het Limburgse Maastrand en een uitzonderlijk late versie van dezelfde traditie opgetekend ca. 1940 in Edingen.

Heel wat beter bekend is het type 'Straf Gebed van Keizer Karel', dat zelf de

voorzetting vormt van een nog oudere traditie van hemelbrieven toegeschreven aan Karel de Grote. Net als in de bekende Keizer Karel legenden verving Karel V hierin zijn stilaan door het volk vergeten oudere naamgenoot. In deze briefjes is er geen sprake meer van zondagen, wel nog steeds van belonen en straffen. Telkens opnieuw wordt gespecificeerd dat wie de brief bij zich draagt, wel zal varen. De briefjes werken apotropeïsch (demonen en onheil afwerend), zo dacht men. In het bijzonder zwangere vrouwen die ze zouden lezen of horen lezen (!), konden er hun voordeel mee doen. Meestal werd in de aanhef gesteld dat de brief gevonden was in het heilig graf (van Christus) en door de paus of door een aartsengel naar keizer Karel gestuurd toen die Mont Saint-Michel bezocht. De straffe gebeden van Karel werden nog tot in W.O. II regelmatig gedrukt op diverse plaatsen in Vlaanderen. Heel wat exemplaren bleven bewaard in verzamelingen (afb. 3 en 4).

Afb. 3.

Afb. 4.

Een enigszins ander of afgeleid type is strikt genomen geen hemelbrief omdat er geen sprake is 'uit de hemel vallen'. De origine wordt niet vermeld, maar de inhoud is gelijkaardig. Ze kunnen gebedsbriefjes genoemd worden. Ze werden op precies dezelfde manier als de hemelbrieven gevouwen en megedragen als talisman (afb. 5, 6 en 7).

Op te merken valt dat de inhoud van de hier gepubliceerde Brigittabrief met zijn ongewoon gruwelijke beschrijving van het lijden van Jezus, sterk afwijkt van wat er in de gebruikelijke gebedsbriefjes te lezen valt.

Geloofst dit vastelyke dat
 het is noo vast als het Heilig
 huis is haer geen schade ge
 bliksem en die dit Gebied
 nal drif dagen voor nysse dood en teken hebben van
 God en daeruit verstaan dat is mijnen sterfdag
 et anroeping tot he H. Kruis
 Ghebenedijd mi den Heer
 aan den Calvarnboom des Kruis
 maal O. Heilig Kruis Christe, nigt met mij H. Kruis
 Christe nigt mijn betrouwen H. Kruis Christe nigt
 mij een waerachtig licht tegen naligheid H. Kruis
 Christe kent en weet van mij alle gronden
 H. Kruis Christe kent van mij alle wapenen H. Kruis
 Christe kent van mij alle kwaad H. Kruis Christe
 kent van mij alle goed
 van mij allen moed des
 leuen H. Kruis Christe
 des lichaams. Dat H. Kruis
 O gebuuten Jeesus
 mijner opdat den boonen
 dienelgh en onnieneligh
 etruen, in de eere van
 Passie en
 en goddelijke menschwording
 brengen tot onne nial naligheid
 gekroon is op den Kerstnacht
 Jeesus besneden is op den
 als dat de drie koningen
 den dag etruo waerachtig
 mer geschreuen staat want
 Evangelie Daar dit gebied in
 chieden van sonder of
 dagelghs leest of hoort leuen
 en teken hebben van
 dat is mijnen sterfdag
 H. Kruis
 Christe, nigt met mij
 H. Kruis Christe nigt
 mij alle gronden
 H. Kruis
 Christe kent van mij
 alle kwaad
 H. Kruis Christe
 kent van mij alle
 goed
 van mij allen moed
 des
 leuen
 H. Kruis Christe
 des lichaams. Dat
 H. Kruis
 O gebuuten Jeesus
 mijner opdat den
 boonen
 dienelgh en
 onnieneligh
 etruen, in de eere
 van
 Passie en
 en goddelijke
 menschwording
 brengen tot onne
 nial naligheid
 gekroon is op den
 Kerstnacht
 Jeesus besneden
 is op den
 als dat de drie
 koningen
 den dag etruo
 waerachtig
 mer geschreuen
 staat want

De gratia in sterkte der
 De Ib. Drijf eldigheid ure
 myne niet tot het eeuwige
 Gebed
 Wij bidden uw bemhartig
 uw dienaren en dienarissen in
 in de uwe doods hun den
 dat mij verdien met uwe
 de eeuwige vlydschape te
 Maria aboeder en genade
 bescherm ons tegen den vijand
 des doods

Afb. 6.

den beem
 in den binn
 eid. Euen
 in handen
 Maria
 myn
 Terleid die gg
 elijkt als uwe
 wezell eten
 mijn Krauis met u te o
 og tyden noeder
 Erdat ik make van de
 De maelt des loden mit
 looren mit mij repen

Afb. 7.

Literatuur

Jean Gessler gaf een overzicht (Volkskunde, 1943, jg. 45 nr. 3, 121 - 134) van de belangrijkste referenties waaraan vermoedelijk vanuit de recentere literatuur weinig relevants kan worden toegevoegd, tenzij over het doorleven van het fenomeen in de tweede helft van de vorige eeuw en tot op heden.